

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Сумський державний університет

Навчально-науковий інститут права

Кафедра історії

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ ДЕГТЯРЬОВ С. І.

«_____» _____ 20__ р

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавр

зі спеціальності 032 «Історія та археологія»

освітньо-професійної програми «Історія»

на тему: «К. М. Скаржинська: фундаторка музейництва, дослідниця та меценатка»

Здобувача (ки) групи ІС-01 ГАПЧЕНКА Євгенія Анатолійовича

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Євгеній ГАПЧЕНКО

Керівник доцент кафедри історії Сумського державного університету, кандидат
сторичних наук, доцент ЗЯКУН А. І. _____

Суми – 2024

Індивідуальне завдання на кваліфікаційну роботу
здобувача вищої освіти першого освітнього (бакалаврського) рівня
спеціальності 032 «Історія та археологія» ОП «Історія»

Гапченка Євгенія Анатолійовича

1. Тема роботи : «К. М. Скаржинська: фундаторка музейництва, дослідниця та меценатка», затверджена наказом № 0007-VI від 02.01.2024 р.

2. Мета кваліфікаційної роботи – на основі зібраних історичних джерел розглянути постать К. М. Скаржинської та дослідити й розкрити нові мало відомі аспекти її діяльності як фундаторки музейництва, дослідниці та меценатки. Визначити ступінь її впливу на тогочасний громадсько-культурний простір.

3. Об'єкт дослідження – постать Катерини Миколаївни Скаржинської.

4. Предмет дослідження – громадсько - наукова діяльність К. М. Скаржинської, організація та діяльність її приватного музею в Круглику.

5. Орієнтовний план кваліфікаційної роботи

Розділ 1 (К. М. Скаржинська: становлення світоглядних переконань та наукових поглядів, термін подання березень 2023 р.)

Розділ 2 (Лубенський музей К. М. Скаржинської як одна з перших приватних збірок старожитностей в Україні, термін подання квітень 2023 р.)

Розділ 3 (Громадська та добродійна діяльність К. М. Скаржинської, термін подання травень 2023 р.)

6. Дата видачі завдання «20 » січня 2024 р.

Керівник кваліфікаційної роботи к.і.н., доц. А. І.Зякун _____

Завдання до виконання одержав Є. А. Гапченко _____

АНОТАЦІЯ

Гапченко Є. А. К. М. Скаржинська: фундаторка музейництва, дослідниця та меценатка. : кваліфікаційна бакалаврська робота : спеціальність 032 «Історія та археологія» / наук. кер. А. І. Зякун. Суми: Сумський державний університет. 2024 рік. 57 с.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять шість підрозділів, висновку, списку використаних джерел (44 позицій) та 9 додатків. Основний текст становить 48 сторінок, загальний обсяг – 57 сторінок.

Актуальність дослідження полягає у розкритті особистості Скаржинської Катерини Миколаївни як фундаторки українського музейництва, дослідниці та меценатки; нагромадженню фактологічного матеріалу для подальших досліджень обраної теми та біографістики К. Скаржинської.

Мета роботи – на основі зібраних історичних джерел розглянути постать К. М. Скаржинської та дослідити й розкрити нові мало відомі аспекти її діяльності як фундаторки музейництва, дослідниці та меценатки. Визначити ступінь її впливу на тогочасний громадсько-культурний простір.

Методологічну основу становлять принципи і підходи наукового пізнання – об'єктивність, всебічність, історизм, системність. Застосовувалися загальнонаукові (логічний, аналізу й синтезу, класифікації та типологізації) та спеціальні наукові методи (історико-порівняльний, історико-системний).

Матеріали кваліфікаційної роботи становлять інтерес для науково-дослідницької, навчальної діяльності. Практична цінність роботи визначається доцільністю використання її результатів для виховання патріотизму в сучасних умовах України. Наукова новизна полягає в аналізі та нагромадженні фактологічного матеріалу про К. М. Скаржинську для подальших історичних досліджень.

Ключові слова: К. М. Скаржинська, Лубенський музей старожитностей, приватний музей, музейна колекція, доброчинна діяльність, громадська діяльність.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. К. М. Скаржинська: становлення світоглядних переконань та наукових поглядів	11
1.1 Виховання та освіта. Становлення особистості.....	11
1.2 Формування наукових захоплень та громадських переконань.....	16
РОЗДІЛ 2. Лубенський музей К. М. Скаржинської як одна з перших приватних збірок старожитностей в Україні	18
2.1 Створення, структура музею та класифікація відділів старожитностей музею.....	18
2.2 Археологічні та етнографічні розвідки музею.....	27
РОЗДІЛ 3. Громадська та добродійна діяльність К. М. Скаржинської	32
3.1 Культурно-просвітницька діяльність в Україні: заснування Лубенської гімназії, видавнича діяльність.....	32
3.2 Життя в еміграції.....	38
3.3 Повернення на батьківщину життя в нових реаліях.....	39
ВИСНОВОК	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
ДОДАТКИ	49

ВСТУП

Актуальність теми. К. М. Скаржинська меценатка, активний громадський діяч та фундаторка одного із перших в Україні приватного музею, який приголомшив тогочасне суспільство своїм багатством та різноманітністю колекцій старожитностей та їх ідеальною структурною впорядкованістю. Вона прожила довге життя за яке встигла зробити значний внесок в українську культуру та особливо вона мала великий вплив на розбудову громадсько-культурного життя на Лубенщині. На її кошти в Лубнах було побудовано гімназію в якій могли безкоштовно навчатися діти з бідних сімей, а також діти євреїв. К. М. Скаржинська виділяла особисті кошти на стипендії для цих дітей та й в цілому мала демократичний характер, що свідчить про небайдуже ставлення до простого населення та шану звичайний людей до неї та її сім'ї.

Окремо увагу заслуговує громадсько-політична діяльність К. М. Скаржинської, яка мала надзвичайно важливий вплив на тогочасне громадське життя України. Мова йде саме про її період еміграції та підтримку емігрантів, вихідців з Російської імперії, не залежно від політичного забарвлення. Відомо, що саме через допомогу В. Леніну, який зупинявся на її віллі, за радянські часи вона отримувала персональну пенсію за його наказом.

Актуальність цієї теми полягає в детальному висвітленні всіх сторін життя та діяльності відомої меценатки К. М. Скаржинської. В даній роботі виносяться на загальне раніше невідомі факти із її громадсько-культурного життя внаслідок опрацювання архівних матеріалів. В роботі подані свідчення та опис її сучасників та близьких родичів К. М. Скаржинської про її життя, роботу музею, його структуру, фінансові статки тощо.

Об'єктом дослідження в даній роботі є особа Катерини Миколаївни Скаржинської.

Предмет дослідження – громадсько - наукова діяльність К. М. Скаржинської, організація та діяльність її приватного музею в Круgliку.

Мета роботи – розглянути постать К. М. Скаржинської та дослідити й розкрити нові мало відомі аспекти її діяльності як фундаторки музейництва,

дослідниці та меценатки. Визначити ступінь її впливу на тогочасний громадсько-культурний простір. Для досягнення мети в роботі заплановано:

- дослідити та проаналізувати наявні історіографічні джерела та архівні матеріали;
- позглянути благодійницьку та громадсько-культурну діяльність К. М. Скаржинської на протязі різних періодів її життя;
- дослідити організацію, структуру та діяльність приватного музею К. М. Скаржинської;
- визначити роль та вплив К. М. Скаржинської на тогочасне українське суспільство та культуру.

Хронологічні рамки дослідження визначаються тривалістю життя К. М. Скаржинської 1852-1932 рр. Але варто поділити її життя на декілька періодів для того щоб виділити більш та менш активні періоди її громадсько-культурної діяльності. А саме, ранній до 1880 р., середній – круглицький 1880 - 1905 рр., еміграційний – лозаннський 1905 - 1914 рр. та пізній – лубенський 1914 - 1932 рр.

Географічні межі становить територія Російської імперії, а саме Лубенський повіт Полтавської губернії як основне місце громадської та наукової роботи Скаржинської. Швейцарія, місто Лозанна, як важливий осередок еміграційної діяльності К. М. Скаржинської.

Методологічна основа. Для вирішення завдань дослідження були застосовані методологічні принципи наукового пізнання такі як принципи системності, об'єктивності, всебічності та історизму.

Історіографія та джерела.

Постать Катерини Миколаївни Скаржинської привертала до себе увагу багатьох дослідників. Але у радянській історіографії матеріалів та робіт по діяльності К. М. Скаржинської на порядок менше ніж за української доби. Головним чином це зумовлено дворянським походженням, що зумовило певну непопулярність та банальне незнання цієї діячки серед більшості радянських істориків.

Головним дослідником її постаті радянської доби був заслужений журналіст УРСР Б. С. Ванцак. Він зібрав численну колекцію матеріалів про особу К. М. Скаржинської та її сім'ю, так як особисто був знайомий з членами її родини та записував спогади людей які безпосередньо знали цю родину. Результатами його досліджень стали публікації статей про діяльність К. М. Скаржинської та Лубенський музей в газетах «Ленінська зоря», «Зоря Полтавщини» та «Лубенщина» [2].

Важливими результатами його роботи став фонд 62 в Лубенському міському державному архіві. Унікальна інформація спогадів близьких людей та сучасників Скаржинської була зібрана і подана в справі 493 «Спогади різних осіб про сім'ю Скаржинських» Лубенського міського архіву [4].

Серед інших корисних матеріалів Б. С. Ванцака можна назвати спогади Шепелюха М. А. уродженця с. Сазонівка (Скаржинівка), про володіння Скаржинських та географічне розміщення цього села [5]. Фотокопії документів про К. Скаржинську надіслані Центральним державним історичним архівом УРСР у м. Києві, Центральним державним архівом Жовтневої Революції СРСР, Центральним державним історичним архівом [8].

Варто також згадати дослідницю радянського часу В. А. Іллінську, яка опосередковано доторкалася до діяльності Лубенського музею у своїй монографії «Скіфи дніпровського лісостепного лівобережжя» [19]. У ній вона подає певні уривки інформації стосовно археологічних експедицій Ф. І. Камінського який проводив розкопки декількох курганів в урочищі Лиса гора біля міста Лубен.

В сучасній українській історіографії, внаслідок національно-культурного відродження, інтерес до особи К. М. Скаржинської значно зріс. Починають досліджуватися та переосмислюватися різні аспекти діяльності цієї особи, а також її приватного музею. Серед таких дослідників можна назвати А. В. Нарядько [27], І. Гиря [12], Л. І. Горенко [13], [15], [14], О. Ю. Ільченко [22], [20], а також Д. В. Сергієнко [34].

Сучасна українська вчена Лариса Іванівна Горенко в цілому дослідила науково-дослідницьку діяльність на території Лубенщини та описала процес

становлення та розвитку приватного музею в Круглику. В своїх роботах [13], [15], згадує Ф. І. Камінського і його музейний статут та С. К. Кульжинського. Дослідниця коротко подає факти благодійницької діяльності К. М. Скаржинської.

Іншим дослідником який приділив увагу К. М. Скаржинській у своїй роботі «Подвижниці сучасного народного мистецтва України» [12] є І. Гиря. В роботі поданий загальний опис життя особистості із детальним переліком її членства в різноманітних суспільних організаціях таких як Московське нумізматичне Всеросійське товариство любителів природознавства, антропології та етнографії, а також почесне членство в Полтавській вченій архівній комісії.

Олена Ільченко в свої роботах «Благодійність жінок: Катерина Скаржинська – сподвижниця національної освіти Лубенщини (1852 - 1932 рр.)» Меценатство в персоналіях: видатне жіноцтво України (XIX - початок XX ст.)» [20], «Постать Катерини Скаржинської в розбудові національної освіти України 1932 рр.» [21]. В цих роботах вона детально простежує шлях діячки Скаржинської від її становлення до пізнього етапу життя. Розглядаються різноманітні аспекти її життя такі як музейницька діяльність тобто формування та організація самого музею так і її суспільна робота. В роботі згадані заснування Лубенської гімназії, сільсько-господарської школи в с. Терни та народної школи в Круглику. Також побіжно подається огляд її життя в еміграції та кінцевий період життя.

Окремо хотілося б виділити історіографа та музейника Супруненко О. Б. В своїй монографії «Археологія в діяльності першого приватного музею України» історик подає широкий пласт інформації як про сам Лубенський музей його працівників, діяльність, так і про постать К. М. Скаржинської та її сім'ю. Також варто згадати й інші роботи дослідника присвячені збіркам Лубенського музею серед них «Доля колекцій музею К. М. Скаржинської», «Археологічні дослідження та зібрання Лубенського музею К. М. Скаржинської».

Варто сказати, що невелика згадка про К. М. Скаржинську також є в Українській малій енциклопедії том 7 [41]. В книзі коротко згадується Лубенська дворянка та її діяльність.

Отже, джерельна основа з вивчення діяльності К. М. Скаржинської має різноплановий і багатоаспектний характер. Використані у дослідженні джерела, нами класифіковано за трьома категоріями: архівні документи Лубенського міського архіву та Державного архіву Полтавської області; тогочасна газетна періодика «Ленінська зоря», «Киевлянин» та мемуарна література.

Наукова новизна. Незважаючи на інтерес до постаті К. М. Скаржинської та Лубенського приватного музею, на сьогодні все ще залишається багато недосліджених аспектів життя цієї особистості. В поданій роботі проаналізовані праці попередніх вчених, а також використано широкий пласт архівних маловідомих матеріалів.

Практичне значення результатів дослідження. Матеріали кваліфікаційної роботи мають практичну цінність так як базуються на архівних джерелах і можуть бути використані в науково-дослідницькій та навчальній діяльності. Зокрема, при написанні тез, наукових статей, монографій, навчальних посібників, лекцій тощо, які покликані розширити вивчення аспекту особи К. М. Скаржинської. В навчальній діяльності матеріали є корисними для вивчення курсу «Пам'яткознавство та музейна справа».

Апробація. Результати дослідження поданої теми та матеріали до неї були опубліковані в тезах двох конференцій: Міжнародної науково-практичної конференції «Україна. Європа. Світ. Історія та сучасність» (Київ, 3-4 грудня 2021 р.), II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сумські історико-краєзнавчі студії» (Суми, 28 жовтня 2021 р.), та фаховій науковій статті Вчених записок Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. (Том 32 (71) № 4 2021 р.).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в рамках грантового дослідження НДФУ 2022.01/0073 «Діджитальна

архівация пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації задля збереження культурної спадщини України».

Структура. Робота побудована згідно встановлених завдань і мети. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновку і списку використаних джерел (44 позицій), та 9 додатків. Основний текст становить 48 сторінки, загальний обсяг – 57 сторінок.

Бібліографічний опис джерел та літератури складено згідно з правилами ДСТУ 8302: 2015.

РОЗДІЛ 1. К. М. СКАРЖИНСЬКА: СТАНОВЛЕННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ПЕРЕКОНАНЬ ТА НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ

Виховання та освіта становлення особистості.

Про раннє дитинство К. М. Скаржинської збереглося небагато свідчень, але вже в підліткові роки та період юнацтва можна доволі чітко простежити шлях становлення особистості та формування її поглядів на життя. Катерина Миколаївна Скаржинська народилася 1852 року в селі Постав-мука Лубенського повіту, Полтавської губернії. В родині багатого дворянського роду Райзерів.

Основоположником її роду вважається уродженець шведської Померанії Віцент Райзер, залучений Петром I після Полтавської битви до роботи в Берг-колегії. Його онук М.В. фон-Райзер, полковник у відставці, і був батьком Катерини. Мати, Катерина Петрівна, походила з роду Лодигіних [36, с. 37].

Про походження її предків є спогади в яких сказано: «Її прадід, полонений інженер-швед, був захоплений Петром I під Полтавою. Її дівоче прізвище було Рейзер. Після того, як Петро I доручив Рейзеру організацію металургійних заводів на Уралі, родина Рейзерів стала заможною. У Полтавській губернії Рейзери володіли маєтками, серед яких був хутір Круглик» [4, арк. 31].

Виховання отримала вдома, зростала в Лубнах та с. Постав-Мука. Неодноразово в її батьків гостив професор К. М. Феофілактів, який і був одним із перших відомих наставників майбутньої меценатки. Вдома К. М. Скаржинська освоїла французьку, опанувала німецьку мови. В родинному будинку зберігалося чимало книг з дідівської бібліотеки, ряд унікальних документів, в т. ч. листи до колишнього вице-президента Берг-колегії від О. В. Суворова, Г. О. Потьомкіна та інших [36, с. 37].

З великою ймовірністю можна сказати, що наявність родинної бібліотеки відіграла значну роль на формування та розвиток К.М. Скаржинської. Це все вилилося в майбутню музейницьку діяльність та збирання старожитностей. На підтвердження можна додати що після повернення з Санкт-Петербурга до

родового маєтку на хуторі Круглик Катерина Скаржинська відразу почала доповнювати свою родинну бібліотеку різними збіркам пам'яток, що потім і стало основою для приватного музею.

У віці 10 років Катерина разом з матір'ю і бабусею переїхала в родові помістя в селищі Нікольському Тверської губернії, виїжджаючи на зиму жити в Москву або Петербург. Тут дівчинка навчалася і виховувалася в кращих професорів, відвідувала театри, музеї. Вже в цьому дитячому віці вона прагнула, щоб освіченими були і сільські діти. То ж 14-річною вона наполягає на відкритті для сільських дітей народного училища, де вчителювала спеціально замовлена вчителька з Петербургу [34, с. 152].

Прослідковуючи раннє дитинство К. М. Скаржинської можна сказати що вже в цьому віці в дівчинки були виражені позитивні якості доброти, людяності та почуття у допомозі іншим. Безумовно постійне перебування дівчини в інтелектуальних колах та її виховання кращими педагогами вплинули на її подальше становлення як милосердної та демократично налаштованої особи. Не менш важливий вплив на особу К. М. Скаржинської мало й проживання її значного періоду дитинства в родових маєтках які знаходилися в хуторах. Постійний контакт з місцевими жителями і споглядання за їхнім тяжким життям також безумовно відкарбувало слід в характері майбутньої благодійниці.

Вже в старшому віці про її добрі справи залишилися такі спогади: Скаржинська часто відвідувала людей Круглика, допомагала їм матеріально, де велика родина, малі діти, купувала корів, лікувала хворих, брала під свою опіку сиріт, годувала, одягала» [4, арк. 23].

В 13 років К. М. Райзер була заручена з Миколою Георгійовичем Скаржинським – українським дворянином відомого шляхетсько-старшинського роду, білоруського походження. М. Г. Скаржинський (1849 - 1910 рр.) народився у с. Скаржинівка (Сазонівка) Лубенського повіту 14 (26) липня 1849 р. Обрав військову кар'єру. Був учасником Російсько-турецької війни 1877 – 1878 рр., мав поранення. У відставку вийшов 1884 р., згодом отримав чин генерал-майора [36, с. 37-38].

Рід М. Г. Скаржинського чоловіка Катерини Миколаївни теж був доволі впливовий. Його предки мали козацько-старшинське походження, які потім пізніше набули дворянства. Серед його впливових предків були полкові хорунжі, козацькі старшини і навіть наказний отаман Бузького козацького війська.

Про К. М. Скаржинську в роки молодості збереглися детальні свідчення: Судячи з портрета, який висів у Полтавському музеї, який я сам бачив, вона була в молодості чудовою красунею, надзвичайно жвавою та енергійною. Вона не любила порожніх розмов і тому не була в пошані у місцевих пань. Добре співала, дуже любила коней.» [4, арк. 31-32].

Отже, поєднавши свою долю з гусаром, згодом генерал-майором кавалерійського запасу, кіннозаводчиком Миколою Георгійовичем Скаржинським – воєдино злилося три старовинних роди – Скаржинських, Райзерів, Кир'якових [22, с.104-105].

Проаналізувавши цей шлюбний союз можна з впевненістю сказати, що він був досить вдалим як з економічної точки зору так і з боку покровительства чоловіка над дружиною. Високий військовий чин генерал-майора М. Г. Скаржинського безумовно дозволяв його дружині К. М. Скаржинській доволі швидко отримувати дозволи на свої благодійницькі проекти, як наприклад Лубенська гімназія на побудування якої було складно отримати дозвіл. А великі фінансові статки дозволяли без проблем реалізовувати задумане.

Про багатство чоловіка К. М. Скаржинської детально відомо з доносів царської жандармерії. В них сказано: «Скаржинська (уроджена Рейзер) 65 років від роду до виїзду свого за кордон (у Лозанну в 1906 році) проживала в селі Круглик Лубенської волості і повіту Полтавської губернії в маєтку свого чоловіка Генерал-Майора Скаржинського, багатого землевласника (близько 4 тисяч орної землі)» [8, арк. 2].

Окремо можна згадати про родовий маєток в селі Сазонівка, детальний опис якого був наданий колишнім місцевим жителем М. А. Шепелюком. Він згадував: «Є на Оржиччині таке село Сазонівка. Колись воно було було Яблунівського району Лубенської округи. До Лубен 45 км. До революції село це

було поперемінно Білоусівської, Яблунівської, Денисівської, Богодухівської волостей Золотоінського повіту... .

Я добре знаю що ці Скаржинські мали маєток і землю в селі Сазонівка. Пізніше вони землю віддали селянам а в часи революції в їх володінні залишився тільки будинок та парк з розкішним садом. ... Пам'ятаю що в дитинстві я пас корову та овець в забутому зарослому саду Скаржинських в 1926-1928 роках. Ще стояв серед заростей розкішних бузкових алей просторий одноповерховий будинок з глинобитними стінами під червоною бляхою, запустілий захаращений якимись паперами і речами, що валялись на дерев'яній підлозі. В саду були різноманітні сорти груш, слив, яблук, абрикос та іншого» [5, арк. 1].

Поданий опис покинутого маєтку свідчить про величезні статки роду Скаржинських і навіть після революції та забуття місцеві жителі все ще були вражені великим будинком та розкішним садом.

У 1869 р. Катерина Миколаївна побралася з Миколою Георгійовичем Скаржинським. Військова служба чоловіка стимулює у К. М. Скаржинської бажання продовження самоосвіти. Зі створенням лубенських гімназій з нею проводять заняття кращі педагоги, вона складає іспити за курс жіночої гімназії і вступає на Бестужівські жіночі курси у Санкт-Петербурзі. Під час навчання оглядає зібрання Ермітажу, Академії Мистецтв, заводить знайомства у середовищі столичної інтелігенції. Але освіту не закінчує у зв'язку з переводом чоловіка на нове місце служби та у 1879 р. повертається до родового маєтку Круглика під Лубнами [34, с. 152].

Саме в цей період остаточно формується її особистість та характер. Найбільший вплив на неї мав відомий тогочасний критик В. В. Стасов. Саме від спілкування з ним Катерина Миколаївна Скаржинська пройнялася народницькими ідеями. Можна також додати, що друга половина XIX ст. в цілому мала тенденції до національно-культурного відродження, коли дворянські кола українського походження починали усвідомлювати свою національну самобутність і починали надавати підтримку українській історії та культурі. Хоча походження Катерини Миколаївни Скаржинської не можна назвати повністю

українським вона сама та її діти зробили багато для покращення життя українського населення, а це безумовно свідчить про те, що К. М. Скаржинська вважала Україну рідною для себе. Така поведінка була досить незвичною особливо для російського дворянства, яке мало володіння на українській території. Воно ж в свою чергу розглядало українців та території лише як елемент колоніальної політики і не прикладало великих зусиль для поліпшення умов місцевим жителям.

Отже, можна підсумувати що перебування серед освічених кіл інтелігенції в Санкт-Петербурзі та природна схильність К. М. Скаржинської допомагли сформувати її основні якості особистості.

ормування наукових захоплень та громадських переконань

Після повернення до села Круглик Катерина Миколаївна Скаржинська розпочинає активну діяльність по накопиченню збірок старожитностей.

Навчання в Санкт-Петербурзі, знайомство зі столичними музеями та мистецтвознавцем і критиком В. В. Стасовим, з донькою якого К. М. Скаржинська навчалася, переконали молоду співвласницю 4000 десятин землі в необхідності заснувати музейний заклад на батьківщині [29, с.125].

Спочатку Скаржинська планувала збирати сімейні архіви та колекції старожитностей місцевого походження, таким чином формуючи родинну збірку. До родинного хутора Круглика перевозять її учнівські і студентські колекції, архів фон Райзерів-Лодигіних, але згодом її наукова діяльність значно розширилася через захопленням археологією [18, с.28].

У 26 років Катерина захопилася українським народним мистецтвом, колекціонуванням пам'яток місцевої старовини, фінансово підтримувала археологічні дослідження краю й сама брала участь в окремих розкопках [30]. За ствердженням Олександра Рудяченко: «За постійних консультацій історика та археолога Григорія Степановича Кир'якова (1805 - 1883) генеральська дочка почала збирати національні артефакти у справжню колекцію. Чи був це фахівець високого рівня? У 1871 р. на території власного маєтку в селі Гінці Лубенського повіту Полтавської губернії під час сільськогосподарських робіт Г. С. Кир'яков відкрив стоянку доби пізнього палеоліту — першу з виявлених у Східній Європі... Подальші роки швидко змигнули, і в 1880 р. К. М. Скаржинська заснувала перший приватний музей у Лівобережній Україні, хоча стихійно старожитності вона вже колекціонувала років п'ять» [30].

Причина створення повноцінної музейної установи полягала не тільки в бажанні власниці, а й через вплив на Лубенщину загальних тенденцій національно-культурного відродження XIX ст. Тут, як і в цілому в Україні, поширюється меценатство та добродійництво. Свідоме українське дворянство й інтелігенція, яким були близькі ідеї розбудови національної культури й освіти, спрямували свої зусилля на благодійництво в різних виявах. Тому однією з причин заснування

музею стало організоване та підтримане Катериною Скаржинською активне археологічне наукове вивчення Посульського краю, який як показали розвідки, був багатий на стародавні пам'ятки [18, с. 28-29].

Отже, після повернення Катерини Миколаївни на Хутір Круглик настанови та консультації таких вчених археологів як Г. С. Кир'якова, С. І. Кульжинського та Ф. І. Камінського остаточно зацікавили молоду поміщицю зайнятися збиранням та дослідженням старожитностей, що в результаті призвело до відкриття першого в Україні приватного Лубенського музею.

РОЗДІЛ 2. ЛУБЕНСЬКИЙ МУЗЕЙ К. М. СКАРЖИНСЬКОЇ ЯК ОДНА З ПЕРШИХ ПРИВАТНИХ ЗБІРОК СТАРОЖИТНОСТЕЙ В УКРАЇНІ.

Створення, структура музею та класифікація відділів старожитностей музею.

Ідея створення приватного музею належить педагогу, краєзнавцю й археологу Ф. І. Камінському (1845-1891 рр.), який проводив у 1870-1880-х роках археологічні дослідження на території Лубенського повіту. Він передав у музейну збірку більшість своїх знахідок. Також внесок у зібрання старожитностей зробили лубенські поміщики та громадські діячі Кир'якови, Леонтовичі, Ограновичі [43, с. 125].

Ф. І. Камінський вже на той час був досвідченим вченим який встиг провести значну кількість археологічних розвідок як на Посуллі так і на Лисій горі під Лубнами. Тому приїзд, зацікавленої в історії рідного краю поміщиці, Скаржинської дозволив йому переконати в необхідності дослідження місцевих пам'яток та створення власного музею. Зокрема Федір Камінський вчинив досить далекоглядно тому що Скаржинська була гарно фінансово забезпечена і тому без проблем фінансувала всю археологічну діяльність Камінського.

Зосереджені у Круглику колекції починають переповнювати кімнати маєтку і Катерина Миколаївна домагається від чоловіка спорудження просторого двоповерхового флігелю для музею в еkleктичному стилі з окремим входом, відкритим широким ганком зі сходишками, великими вікнами. Перед музейним приміщенням розбивається парк та квітники, поряд розміщується оранжерея. Для збірки активно починають закуповуватися музейні предмети. Скаржинські, зацікавлені колекціонуванням, звертаються за допомогою до своїх родичів, сусідів, селян, лубенських міщан, від яких до Круглика і потрапляють численні речі. На придбання колекцій витрачаються значні кошти [36, с. 38].

Детальні свідчення про способи набуття старожитностей для Лубенського музею К. М. Скаржинською містяться в статті «Корни музею» газети «Южный край» і передрукованій в газеті «Киевлянин» у 1903 році. Там говориться: Дружина генерал-майора Скаржинського збирала у своєму маєтку Круглик, що знаходиться за п'ять верст від м. Лубни, рідкісні й стародавні предмети, які стосуються історії України та нашої місцевості, відомої в давнину під назвою «Лубенщина». Ці предмети, як передає «Південний край», набувалися різними шляхами і за різних обставин. Іноді проводилися розкопки любителями та знавцями України в тих місцях, де в давнину були якісь визначні споруди та поселення; іноді розкопувалися кургани, яких безліч розсипано по дорогах і полях Лубенського повіту; іноді проводилися пошуки на полях битви з татарами, поляками та шведами. Крім того, купувалися випадкові знахідки під час риття фундаментів для будинків, льохів і колодязів.» [7, арк. 1].

Про заснування музею Скаржинською в Круглику є також і спогади її сучасників. Так один з них згадував: «Скаржинські переоблаштували свій будинок у Круглику, адаптувавши його для музею, і експонати були встановлені у Круглику» [4, арк. 11-12].

На 1882 р. К. М. Скаржинська формує штат музею, запросивши на посаду завідувача свого наставника Ф. І. Камінського. З 1890 р. обов'язки вченого секретаря музею виконував С. К. Кульжинський. У музеї запроваджується облік надходжень, створюється науковий архів, починає вибудовуватися експозиція, яка на 1885 р. займала вестибюль та 6 зал [35, с. 10].

У 1886 році був підготовлений перший статут Лубенського приватного музею. У «Статуті Лубенського музею» визначено його навчально-педагогічні, культурологічні та наукові завдання: збирати й зберігати як науковий матеріал різні пам'ятки старовини, переважно місцевого значення; сприяти засвоєнню цього матеріалу кожним охочим учитися і розвиватися, а також «зародженню в людях попиту на вищі інтереси, роблячи їх привабливими для гурту, підкреслюючи всю різноманітність виявів

людського духу й творчих сил, за суворої одноманітності законів, що керують ними» [15, с. 51]. Формування статуту музею було важливим знаком, який заявляв що ця структура збирається вести ґрунтовні дослідження історичних пам'яток з використанням принципів об'єктивізму.

Статут Лубенського музею наявний на одній з перших сторінок дослідницької роботи «Описание коллекций народных писанок», яку написав другий керівник С. К. Кульжинський у 1899 році. Зокрема, в статуті закладу сказано: «Лубенський музей, заснований і утримуваний на приватні кошти К. М. Скаржинської.

Він має дві основні мети:

Збирати і зберігати як науковий матеріал різноманітні пам'ятки минулого, переважно місцевого значення, з особливою увагою до пам'яток побуту (як давнього, так і сучасного).

Сприяти засвоєнню цього наукового матеріалу кожним, хто бажає вчитися і розвиватися, а також сприяти розвитку в людях попиту на високі інтелектуальні інтереси, роблячи їх привабливими для широкої публіки. Для досягнення цієї мети музей підкреслює всю різноманітність проявів людського духа і творчої сили природи, наголошуючи на строгій єдності законів, якими вони керуються.

Відповідно до цієї мети музей включає в себе наступні різноманітні колекції, які складають такі відділи:

археологічний, 2-церковно-історичний, 3-історичний, 4-етнографічний, 5-художньо-технічний і 6 природничо-історичний. Крім того при музею знаходяться архів та бібліотека» [26, с. 1].

Статут Лубенського музею надає читачеві чітке визначення цілей установи по зберіганню та накопиченню пам'яток місцевого значення і показує доволі прогресивне прагнення як на той час — сприяти навчанню усіх бажаючих незалежно від їхнього соціального статусу чи матеріального стану. Крім того статут відразу має структуру музейних відділів, що дозволяє читачам відразу знайти те що їх цікавить.

Одним з співзасновників Лубенського музею та першим його керівником був Ф. І. Камінський. Цей відомий археолог і дослідник Полтавської губернії встигнув проявити себе ще до знайомства з К. М. Скаржинською.

Під його впливом К. М. Скаржинська розгорнула широку збиральницьку діяльність, що дозволило 1885 р. створити експозицію власного музею. Попередню підготовку та її побудову провів саме Ф. І. Камінський. Ним здійснена систематизація колекцій музею, підготовлені перші каталожні описи речей і картотеки, концепція та основи статуту, надані атрибуції ряду предметів, розпочате збирання етнографічних колекцій — предметів писанкарства, художнього шитва, ікон, описані геологічні збірки [40, с. 7].

Про надзвичайно дбайливе ставлення до експозиційних зібрань Лубенського музею та високий професіоналізм першого директора музею Ф. І. Камінського писав Михайло Рудинський у роботі «Археологічні збірки Полтавського державного музею». При згадці Лубенського музею та його збірок він зазначав: «За наріжний камінь археологічного відділу П. Д. М. лягли археологічні збірки Лубенського Музею К.М. Скаржинської, зложеного в її маєткові Круглику й переданого року 1907 до Полтавського Губерніяльного Земства.

Від самого початку збирання археологічних речей діяльність Лубенського музею характеризують дві риси: однаково уважне відношення до всіх об'єктів доісторичної минувшини й обережність у дослідках її пам'яток. В збірках Археологічного Відділу, що поступили до нього з Лубенського музею, безпаспортових речей майже немає; в складі їх знаходиться відома колекція фрагментів кераміки з Лисої гори під Лубнами, що свідчить за правдиве розуміння наукової ваги кожного уламка древньої речі [32, с. 3].

Освітні функції установи головним чином здійснювалися через експозиційну та екскурсійну діяльність шляхом показу тої чи іншої галузі знань таким чином, «щоб кожен, хто виходить з цього святилища ...[науки], залишав розум, стурбований допитливістю, волю, наелектризовану оглянутими доказами сили людського духу, серце, розширене жадобою світити і підтримувати «людину», що йде до кращого життя та еволюції добра». Це завдання також досягалось шляхом

систематичної наукової подачі експонованих предметів у каталозі музейної збірки, зі вступною статтею до кожного розділу компетентного фахівця [36, с.

Вхід до музею був безкоштовним. Щоденна кількість відвідувачів досягала на 1900 р. 300 чол. Лубенський музей був орієнтований на відвідувача-фахівця, хоча згодом почав приймати учнівську молодь, селян, міщан, групи екскурсантів з віддалених місць [35, с. 10]. Музей Скаржинської був унікальною установою свого часу. Окрім того що це був один з перших приватних музеїв високого рівня кваліфікації він мав один вагомий факт який відрізняв його від інших установ. Це безкоштовний вхід для кожного. Таким чином показувалося прагнення надати знання кожному не звертаючи уваги на фінансовий статус людини. До того ж такий підхід був проголошений в статуті музею а його дотримання лише додавало респектабельності музею. Відомий лікар, уродженець Лубен С. О.Тимофєєв, згадував: «Для пояснень була спеціальна людина, яку публіка називала «музейник». Відвідувачі йшли у музей охоче, ходили туди були також численні екскурсії різних навчальних закладів, і окремі особи» [36, с. 41].

Лубенський музей К. М. Скаржинської налічував 20 тис. експонатів. Структурно збірки поділялися на такі галузі: археологія – 1 438 одиниць збереження (понад 3 000 предметів), етнографія – 9 533 од. зб., історія – 5 178 од. зб., природознавство – 3 836 од. зб. До складу зібрання також належали музейні пам'ятки народів інших країн, збірка стародруків та наукова бібліотека – понад 4 тис. томів [14, с. 131].

У 1889 р. за рекомендацією Ф. І. Камінського новим керівником став С. К. Кульжинський, який приїхав до Круглика під Лубнами у листопаді за рекомендацією Ф. І. Камінського. Він був запрошений домашнім наставником-педагогом дітей Скаржинських. Фундаторка музею невдовзі писала: «Вчителя Бог послав — премудра голова, незвичайної моральності» [39, с. 6]. Як бачимо молодий вчений відразу після приїзду до Лубен почав симпатизувати поміщиці.

В мемуарах відомого лубенського лікаря Сергія Олександровича Тимофєєва (1883–1973 рр.). який добре знав С. К. Кульжинського надається така доволі

детальна характеристика музейнику і педагогу: «Сергій Климентович Кульжинський приїхав молодим студентом до дому Скаржинських як вчитель дітей. Тут він захопився привабливою та розумною Катериною Миколаївною, потрапив у число фаворитів, у неї від нього народжується син... Але любов до жінки та м'якість серця не дозволяє зробити того, що потрібно в таких випадках, тобто піти. Він на все життя залишається біля ніг коханої жінки. Тут протікає його молодість, мужність та частина старості. Він веде у Круглицькому будинку тихе споглядацьке життя: багато читає, колекціонує, допомагає у всіх культурних починаннях» [25, с. 41].

Після смерті Федора Івановича Камінського у 1891 році його посаду директора музею займає Сергій Климентійович Кульжинський. Володіючий глибокими знаннями у сфері історії та археології крім того маючий прихильність самої власниці музею К. М. Скаржинської він без жодних сумнівів зайняв цю посаду.

Другий завідувач Лубенського музею К. М. Скаржинської С. К. Кульжинський проявив себе не тільки на педагогічній ниві. Він активно збирав природничі, геологічні, історичні та мистецькі реліквії, археологічні, нумізматичні й палеонтологічні колекції. Але найбільшим і загально визнаним його здобутком в Україні та поза її межами стало формування в музеї величезної колекції з писанкарства у складі кількох тисяч витворів народного і професійного мистецтва [16, с. 3].

За час своєї роботи одне з найбільших досягнень С. К. Кульжинського була публікація каталогу українських писанок у 1899 році. Публікація містить приблизно 176 сторінок. На першій сторінці публікації розміщений статут Лубенського музею в якому визначені головні науково-дослідницькі завдання. Опис писанок має чітку структуру яка складається зі вступу 5 розділів та каталогу з різними малюнками писанок. Загалом книга розповідає про вже зібраний матеріал попередників, історію писанок та їхнього обряду, а також описується робота колективу Лубенського музею в пошуках та придбанні писанок в різних

губернія тогочасної України. Найцікавішим в даній роботі є каталог в якому зображені різні варіанти оздоблень писанок з усіх куточків України.

З уривку роботи Кульжинського про надходження колекції писанок до Лубенського музею читаємо: «Отже, не враховуючи, звичайно ж, фотографічні знімки, колекція К. М. Скаржинської у Лубенському музеї поповнилася у 1894 році 585 писанками, збільшившись вдвічі та пів на третє та наблизилася до першої тисячі екземплярів.

Разом з писанками отримувалося багато інформації та письмових повідомлень, включаючи об'ємне повідомлення з міста Болеуноавського: "Про звичай вживання писанок у селі Голубятин Сквирського повіту Київської губернії» [26, с. 24].

Згодом Лубенський музей став широко відомий далеко поза межами Полтавської губернії. Так у жовтневому номері журналу «Киевская старина» за 1890 рік була розміщена стаття українського мистецтвознавця та письменника В. П. Горленко про Лубенський музей, в якій було сказано: «Наукові колекції предметів старовини, старовинного побуту та археології, етнографії та природничо-історичних наук, до збирання та збереження яких громадські установи наших південних міст виявляють вражаючу та неосвічену байдужість, виникають то тут, то там зусиллями та стараннями освічених приватних осіб. Про одну з найвидатніших осіб, які збирали подібні колекції, поміщицю Лубенського повіту Полтавської губернії Катерину Миколаївну Скаржинську було чути останні 5-6 років...» [2, арк.1].

Варто згадати й видавничу діяльність Лубенського музею. К. М. Скаржинська передбачала видати звіт про розкопки «Лисої гори», та щоденник згорів. Завідувач музею А. П. Зосимович написав на 66 сторінках каталог зібрання. Його наступник С. К. Кульжинський 1899 року став автором капітальної праці (з 2219 малюнками) «Лубенский музей Е. Н. Скаржинской. Этнографический отдел. Описание коллекции народных писанок», випущеної в Москві. Наступним виданням історичного відділу (теж у Москві, 1901 року) були «Очерки Лубенской старины» К. П. Бочкарьова, місцевого вчителя і адвоката [2, арк. 4].

Діяльність С. К. Кульжинського завершувала собою останній етап в історії Лубенського музею К. М. Скаржинської – час перостання закладу у цілком сформований краєзнавчий музей, відкритий для відвідувачів та екскурсійних груп, з розгорнутою видавничою і науково-освітньою роботою. Разом із останнім завідувачем музею К. М. Скаржинська прийняла відповідальне і щиро безкорисливе рішення про передачу коштовного зібрання губернській громаді Полтавщини, котре і лягло в основу колекцій сучасного Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського [39, с. 16].

Після початку революції в Російській імперії сім'я Скаржинських вирішила емігрувати до Швейцарії, в Лозанну. Це стало однією з причин закриття Круглицького музею і передачі його до Полтавських збірок. В 1904 р. Катерина Миколаївна запропонувала подарувати свій музей Лубенській міській громаді, але, на жаль, міська дума не знайшла для його утримання ні коштів, ні відповідного приміщення, тому вже в 1906 р. меценатка змушена була передати свою багату музейну колекцію Природничо-історичному музею Полтавського губернського земства [9, с. 7].

У червні 1906 р. після згоди дирекції Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства прийняти в дар зібрання К. М. Скаржинської почалася його передача і пакування разом з вітринами та іншим обладнанням що тривали майже три місяці. Про те як укорінився у мешканців Лубен інтерес до музею можуть свідчити факти наведені часописом «Полтавський вісник»: «Дізнавшись що музей назавжди вивозять із Круглика цілими сім'ями люди приходили туди під час пакування... І настійно вимагали щоб ще хоча б раз подивитися музей і такі сімейні відвідини лубенцями практикувалися кожен святковий день коли музей був відчинений так що рідко хто з лубенців не був у музеї адже вхід до нього завжди був безкоштовним» [37, с. 10].

Експонати Круглицького музею у 270 ящиках в чотирьох вагонах разом з 90 вітринами були доставлені в Полтаву залізницею у вересні 1906 року. Лише за 4 роки 72 ящика з предметами археологічного зібрання були остаточно розібрані і розміщені у Полтавському музеї [37, с. 10].

Отже, можна підсумувати, що Лубенський музей Скаржинської був установою з ґрунтовним науковим-дослідницьким апаратом та джерельною базою. Слава цього музею поширилася далеко за межі Полтавської губернії але на жаль внаслідок революційних подій музей був закритий і переданий до Полтавського Природничо-історичного музею.

Археологічні та етнографічні розвідки музею

Лубенський музей Катерини Скаржинської почав займатися археологічними розвідками місцевих пам'яток ще на початку свого існування. Це було об'єктивно правильним рішенням тому що новостворений музей гостро потребував накопичення колекцій старожитностей. Крім того ціль К. М. Скаржинської та її оточення полягала у дослідженні свого рідного краю.

Одним з головних дослідників який зробив значний внесок в дослідження Лубенського краю був перший директор музею Федір Іванович Камінський. Він не тільки успішно займався організацією Лубенського музею та створенням його статуту, але й проводив археологічні розкопки зокрема на Лисій горі біля Лубен.

На Лубенщині він організує численну кількість археологічних розвідок. У р. лубенський археолог проводить розкопки чотирьох курганів в урочищі Лиса гора у Лубнах. Дослідження були відновлені у 1883 р. за фінансової підтримки меценатки К. М. Скаржинської засновниці першого приватного Лубенського музею. Всього на Лисій горі було розкопано більше 15 курганів, у яких виявлені поховання епохи міді-бронзи, скіфського часу, могила половецького воїна [31, с.

Про археологічні розкопки Ф. І. Камінського на Лисій горі збереглися спогади в яких сказано: «Катерина Миколаївна Скаржинська організувала на свої кошти археологічні розкопки на Лисій горі в Лубнах. Під час розкопок було знайдено древні могили з великою кількістю знахідок. Експонатів було так багато, що Міська Дума відмовилася їх приймати через відсутність спеціального місця зберігання» [4, арк. 4].

Відомості про ці розкопки також коротко згадуються вченою археологом В. А. Іллінською в своїй монографії «Скіфи дніпровського лісостепового лівобережжя». Там було сказано, що в 1881-1883 рр. вчитель Лубенської гімназії Ф. І. Камінський розкопав декілька курганів в урочищі Лиса гора. Речі з цих курганів зберігалися спочатку в Лубенському, а пізніше в Полтавському краєзнавчому музеях. Старожитності були втрачені під час німецької окупації

Про археологічну діяльність Ф. І. Камінського збереглися спогади К. П. Бочкарьова, які подані у праці О. Б. Супруненка. Про успіхи та проблеми розкопок там було сказано: « На початку вісімдесятих років [XIX ст.] власницею Лубенського музею К. М. Скаржинською проводилися розкопки курганів, які коштували великих витрат. Але, на жаль, безпосередньо керуючий розкопками хранитель музею Ф. І. Камінський не склав своєчасно наукового опису, а потім незабаром помер. І тільки в 1892 році, зі слів пані Скаржинської та за особистими спогадами, опис Лисогірських розкопок склав В. Ляскоронський. У будь-якому разі, розкопки дали багатий археологічний матеріал [38, с. 29].

Окрім досліджень на Лисій горі Федір Камінський у складі великої групи вчених проводив розкопки курганів на Замковій горі у Лубнах. Він розкопав кілька курганів, в тому числі великий, зі впускним похованням із зарубинецькими ліпними посудинами – горщиком і мискою. Нижче, в основі насипу знаходилося пограбоване основне захоронення скіфського часу V – IV ст. до н. е. з типовою для цієї доби ліпною керамікою і знахідками [24, с. 51].

Більш детально кургани поріччя Сули були описані вихованцем Лубенського археологічного осередку і Лубенської гімназії, а на той час — уже відомим київським археологом, приват-доцентом Василем Ляскоронським. Ним же підготовлені до друку в науковому журналі «Київська старовина» й матеріали розкопок Федора Камінського на Лисій горі, що включали опис 16 досліджених насипів і решток енеолітичного поселення [24, с. 51].

Перший опис й аналіз наявних даних щодо археологічних пам'яток території міста Лубен уклав наприкінці XIX ст. ще один вихованець Лубенського археологічного осередку та учень Федора Камінського – журналіст і юрист Кирило Бочкарьов. Він підготував досить детальний краєзнавчий нарис з найдавнішого минулого міста, виданий коштом Катерини Скаржинської двома тиражами у Москві 1899 та 1901 рр. [24, с. 52].

Про плідну працю першого директора приватного музею Камінського та його успіхи можна дізнатися звернувшись до його епістолярної спадщини. Збереглася велика кількість листів в яких він обговорював свої знахідки з різними людьми

впливовими людьми і навіть іноземцями. Ось як описує С. Г. Кир'яков у листі до Ф. І. Камінського враження від представленої у 1890 р. на виставці до VIII Археологічного з'їзду в Москві частини Круgliцького музейного зібрання: «... французькі вчені просили перезняти фотографію «Вазочка», яку Ви перемалювали і котра знадобилась для одного реферату; подобається мідний глечик – взагалі, «Круглик не вдарив обличчям в бруд» [17, с. 46].

З цього уривку можна зробити висновок що за сприянням талановитого вченого Ф. І. Камінського роботи в Лубенському музеї велися на професійному рівні. Така ситуація є досить незвичною в Російській імперії, а особливо на території України того часу. На кінець XIX століття археологічна справа в Російській імперії перебувала в стані зародку, а це означало що багато вчених, дворян ентузіастів мали доволі поверхневі знання в цій сфері і як наслідок при розкопках старожитностям завдавалася велика шкода. Унікальність же Лубенських досліджень полягала в тому що відносно маленький провінційний музей Скаржинської складав гідну конкуренцію музейним установам в Санкт-Петербурзі та інших великих міст Росії.

Побіжно Ф. І. Камінський цікавився й етнографічною проблематикою. Найперше, переїхавши до Круглика і передавши до колекції Катерини Скаржинської свої знахідки, він зайнявся упорядкуванням речей в ній. Здійснював також збирання етнографічних колекцій – предметів писанкарства, художнього шитва, ікон. Тим самим, перший завідувач музею заклав підвалини основних напрямків етнографічного колекціонування цього закладу [44, с. 42].

Серед його етнографічних напрацювань особливо цікавою є замітка «К материалам, сообщенным г. Савичем о «семилетних» богатырях». Вона була опублікована у відомому виданні того часу «Киевская старина». Автор, не проводив спеціальної етнографічної експедиції, а зафіксував випадкову розповідь пастушка («років 12-ти»), зустрінутого у степу неподалік Халепців. Його, очевидно, він розпитував про наявність в окрузі місцезнаходжень давніх артефактів. Повідомивши про «усіяні черепками» поля по дорозі до Єнківець, хлопчик розповів ще одну історію. Буцімто на цьому полі був лях і засипане

поляками джерело, яке міг відкрити лише семилітній хлопчик на семилітньому коні, ударивши списом. Таким чином, проводячи археологічні розвідки неподалік с. Халепці і відкривши там місцезнаходження кераміки вчений і почув розповідь про «семилітнього богатиря» [44, с. 42-43].

Справу етнографічних пошуків Ф. І. Камінського продовжив його наступник, а згодом другий директор Лубенського приватного музею Сергій Климентійович Кульжинський. Варто зазначити що його напрямок досліджень дещо відрізнявся від свого попередника. С. К. Кульжинський був у більшій мірі зосереджений на етнографічних пошуках та впорядкуванні колекцій вже набутих старожитностей. Одним з найбільших його доробків в етнографії стала праця «Опис колекції народних писанок» написання якої зайняло в нього близько 10 років. За час свого перебування на посту керівника музею йому вдалося значно розширити етнографічні збірки, а також йому вдавалося публікувати результати своїх пошуків в авторитетних виданнях того часу.

Під час етнографічних пошуків С. К. Кульжинського можна пригадати його створення колекції українських глиняних іграшок. О. А. Лавренко, хранитель й активний збирач колекцій музею, у листі до С. К. Кульжинського від 9 травня 1895 р. сповіщав про придбання та відправку до Круглицького музею 336-ти іграшок з містечка Опішня Зіньківського повіту за ціною 6 рублів 97 копійок. У листі від 16 травня 1897 р. Олександр Андрійович шкодував про те, що довгий час не може замовити та придбати нових іграшок для поповнення музейної збір с. 110].

У 1903 р. Музей Полтавського губернського земства та Круглицький музей Скаржинської брали участь у Міжнародній науково-промисловій виставці «Дитячий світ», де експонували фото дитячих ігор, колекцію дерев'яних і глиняних іграшок [23, с. 110].

Подана збірка мала важливе значення для збереження не тільки локальної культури Лубенщини, але вона була важливою для всієї України. На початку 20 століття давні українські традиції мистецтва починають забуватися як внаслідок агресивної політики Російської імперії так і внаслідок загальних процесів

урбанізації тобто переселення українців в міста для пошуку роботи. Така ситуація, що склалася в Україні на початок 20 століття загрожувала значними втратами пам'яток української культури. Завдяки плідній праці С. К. Кульжинського була збережена велика кількість пам'яток які широко демонструвалися всім охочим і таким чином вони виконували свою роль у відродженні культури та історії України.

Окрім роботи Сергія Климентійовича Кульжинського варто згадати й інших працівників музею які також зробили не менший внесок у розвиток етнографічних збірок музею.

З листів до музею, що зберігаються у Державному архіві Полтавської області, можемо визначити його активних кореспондентів і добровільних помічників. Серед них і ті, що сприяли поповненню колекцій культовими речами: О. А. Лавренко, хранитель музею; С. Г. Кир'яков, військовий ветлікар, син Г. С. Кир'якова, поміщика з с. Гінці, який мав родинні стосунки зі Скаржинськими і був одним із натхненників створення музею; В. П. Горленко, відомий український письменник, публіцист, історик мистецтва, фольклорист, колекціонер; К. В. Болсуновський, київський нумізмат, археолог, колекціонер, завідувач Мюнц-кабінету Київського університету, згодом Київського міського музею [10, с. 84].

Листування з останнім продовжувалось протягом майже всього часу існування закладу. Саме Карл Васильович Болсуновський збагатив Лубенський музей численними зразками культової давньоруської та пізньосередньовічної дрібної металопластики, джерелом знаходження яких були археологічні розвідки та розкопки [10, с. 84].

Отже, можна підсумувати, що Лубенський музей Скаржинської відіграв важливу роль у збереженні та вивченні історико-культурної спадщини Лубенщини. Завдяки численным археологічним дослідженням, які проводилися під егідою музею, було описано та збережено значну кількість пам'яток цього регіону. Музей активно сприяв розвитку краєзнавства, науково-дослідницької та просвітницької діяльності, що дозволило глибше пізнати історію та культуру Лубенщини та зробило вагомий внесок у національну культурну скарбницю.

РОЗДІЛ 3. ГРОМАДСЬКА ТА ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ К. М. СКАРЖИНСЬКОЇ

3.1 Культурно-просвітницька діяльність в Україні: заснування Лубенської гімназії, видавнича діяльність

Катерина Миколаївна Скаржинська відзначилася активною культурно-просвітницькою діяльністю особливо на своїй рідній Лубенщині. Вона була жінкою з прогресивними поглядами того часу. Меценатка багато робила для поліпшення життя селян в своєму регіоні крім того вона не забувала й про їхню освіту. Своєю діяльністю вона заклала фундамент до культурного розвитку свого міста. До її здобутків входить заснування декількох навчальних закладів, бібліотеки з читальнею і першого приватного музею в Україні. В цілому К. М. Скаржинська намагалася робити все можливе щоб зробити життя місцевих жителів легшим. Про це свідчать спогади мешканців Лубенщини.

Після приїзду до свого рідного маєтку в Круглику благодійниця Скаржинська відразу ж приступає до культурно-просвітницької роботи. що згодом приносить певні результати. Так одного разу вона вирішила подарувати частину своїх земельних угідь у селі Тернах для побудови нижчої сільськогосподарської школи II розряду, перший набір до якої було проведено у жовтні 1891 р. (зараз це лісотехнічний коледж). Завдяки її зусиллям в Кругликах була заснована народна школа, відкрита читальня з бібліотекою, організовано проведення археологічних досліджень у Посуллі в кінці минулого століття [20, с. 118].

З цього приводу Віра Павлівна Кир'якова, двоюрідна племінниця К. М. Скаржинської згадувала: «...Скаржинська на той час була дуже культурна і передова жінка. Вона багато піклувалася про поліпшення життя й побуту селян хутора Круглик. За її сприяння було збудовано початкову сільську школу... організовано народний будинок із бібліотекою, читальнею та чайною...» [22, с. 105].

До громадської діяльності К. М. Скаржинської належить також і організація інфраструктури для корисної зайнятості населення. Зі спогадів двоюрідної племінниці К. М. Скаржинської дізнаємося, що на час польових робіт при народному будинку відкривались дитячі ясла, до «...обов'язку входило доглядати маленьких дітей і займатися зі старшими. За виконанням цих... обов'язків завжди стежила і суворо запитувала... Катерина Миколаївна...» [21, с. 28].

До ряду благодійних справ Скаржинських належить також організація й опікування однієї з перших в Україні, Лубенської україномовної гімназії з правом навчання дітей незалежно від статі і національності [21, с. 27]. Про гімназію залишилися наступні спогади: «Гімназія мала хорошу репутацію. На відміну від прийнятих порядків в державних гімназіях в цій гімназії було багато нового напр: відміна відміток за відповіді, введена клубна робота, створені різноманітні шкільні організації та багато іншого...» [4, арк. 13].

Створення Лубенської україномовної гімназії з правом навчання дітей незалежно від статі і національності є важливим етапом у благодійній діяльності Скаржинських. Така ініціатива демонструє соціальну відповідальність та гуманітарні цінності Скаржинської, яка віддавала перевагу не лише освіті, а й рівність перед законом та доступ до освіти для всіх незалежно від їхньої статі чи національності.

Заслуговує на згадування та належну увагу історія створення Круглицької школи, заснування якої безпосередньо пов'язано з ім'ям Катерини Миколаївни Скаржинської. Дослідник П. Батієвський, посилаючись на архівні матеріали, зазначає, що Круглицьке початкове училище було організоване у 1898 р. на хуторі Круглик Вільшанської волості, а почесною попечителькою й засновницею його вважається Катерина Миколаївна Скаржинська. Приміщення школи, подароване К. М. Скаржинською, проіснувало до 1943 р. Утримувався цей заклад на кошти, які виділяло земство і Скаржинські. За даними архівних матеріалів за 1903 р., на потреби

Круглицького училища земство виділяло 570 крб., попечитель (Скаржинська) – 765 крб. [22, с. 106].

З поданих фактів можна сказати, що К. М. Скаржинська як одна з тогочасних українських просвітителів намагалася прищепити любов до навчання та власної культури, що було надзвичайно важливо для селян та простих мешканців. Зважаючи на те що більшість з них були неграмотними та проживали в бідності створення безкоштовних навчальних закладів та можливість отримання стипендій давали надію дітям бідних селян.

Як один із елементів громадської роботи К. М. Скаржинської варто згадати про її комунікацію з Лубенським повітовим товариством піклування про народну тверезість. Організації такого типу займалися пропагуванням тверезого способу життя серед місцевого населення та займалися просвітницькою діяльністю. Лубенська меценатка активно взаємодіяла з цією структурою в Лубнах.

18 липня 1901 р. до Лубенського піклування звернулася Катерина Михайлівна Скаржинська з пропозицією відкрити у Лубнах чоловічі, жіночі, єврейські та тюремні недільні школи та надати матеріальну допомогу закладам початкової освіти. 21 липня на засіданні комітету піклування прийнято рішення про призначення Скаржинської розпорядницею жіночих недільних шкіл Лубен [21, с. 74].

Важливий факт полягає в тому що структури такого типу на той час утримувались виключно на благодійницькі кошти. Ситуація матеріального забезпечення у Лубенського товариства була дуже позитивна тому що воно отримувало регулярну фінансову допомогу від К. М. Скаржинської. Через те що Лубенське товариство тверезості мало добре фінансове забезпечення воно навіть змогло відкрити недільну школу.

Школа утримувалася на різноманітні внески. Гроші надходили від приватних осіб: найбільше пожертвувала К. М.Скаржинська – 15 крб. Дарували й різноманітні речі. К. М.Скаржинська надала 160 книжок, 19 підручників, 20 грифельних дощок, 100 грифелів, пакунок паперу та шість

дюжин олівців [28, с. 75]. Її щедрі пожертви стали важливим внеском у функціонування школи, демонструючи відданість та турботу про освіту та майбутнє людей які вирішили стати на шлях виправлення.

Можна сказати що фінансова підтримка установи складала дуже важливий фактор тому що сума в 15 карбованців на той час була значною. Це свідчить про її готовність вкладати власні кошти у розвиток освіти, розуміючи важливість якісного навчання. Таким чином, діяльність К. М. Скаржинської не лише допомогла забезпечити матеріальні потреби школи, але й продемонструвала приклад соціальної відповідальності та альтруїзму. Такий вид діяльності безумовно був корисним для розвитку соціальної ініціативи місцевого населення. Її внески стимулювали інших людей долучитися до підтримки освітніх ініціатив, що в підсумку сприяло створенню сприятливих умов для навчання і виховання підростаючого покоління.

Громадська діячка К. М. Скаржинська була відома не лише своїми щедрими благодійними внесками, але й активною участю у численних виставках та громадських організаціях. Її діяльність охоплювала широкий спектр соціальних ініціатив, спрямованих на покращення умов життя населення, розвиток освіти та культури. Вона не лише фінансово підтримувала численні проекти, але й брала активну участь в публіцистичній діяльності, що значно підвищувало ефективність та результативність таких ініціатив.

Наприклад у 1883 р. знайомиться з відомими українськими колекціонерами В. В. Тарновським, С. А. Мазаракі та їх колекціями. Бере активну участь у виставковій діяльності. Скаржинську обрали членом кількох наукових товариств – Московського нумізматичного, Всеросійського товариства любителів природознавства, антропології та етнографії, почесним членом Полтавської вченої архівної комісії. 1890 р. на сільськогосподарській виставці у Лубнах за зразкове квітникарство Міністерство землеробства і державного майна нагородила її срібною медаллю [12, с. 33].

Крім того К. М. Скаржинська намагалася підтримувати зв'язок з іноземною інтелігенцією. Так коли вона створила унікальну колекцію українських

писанок то вирішила відправити в Петербург дарчий напис з каталогом писанок своєму давньому товаришу який в свій час настановив її на цей шлях. У своєму присвяченні до В. В. Стасова вона писала: «Володимиру Васильовичу Стасову. Коли ж Ви з любов'ю благословили мене своїм портретом з написом на шляху до наукової діяльності ... дане Вам слово я дотримала. Ось одна з невеликих колекцій мого музею, про який друковані та усні статті вчених фахівців вже й тепер радують мене. Справи так поставлені, що майбутнє обіцяє бути повністю плідним, обіцяє здійснити мої найсвітліші надії – надії оптиміста! Ваше – вічне дякую за підтримку і тепло. К. М. Скаржинська. 23 квітня 1899» [42, с. 547-548].

Про успіх її колекції писанок беззаперечно свідчить плідна робота багатьох людей. Лубенська благодійниця показала свою любов до людей та рішучість до прославлення української культури тому в неї було багато вірних послідовників які їй допомагали. На прохання К.Скаржинської допомогти зібрати писанки відгукнулися представники інтелігенції К. овський, С. Венгрженевський, М. Грейм, М. Грекк, М.Кульчицький, О. Ігнатій Лотоцький, професор М. Сумцов, М. Янчук, В. Ястребов та інші [13, с. 20].

До того ж варто згадати дивовижну історію як один із поважних гостей садиби Скаржинських англієць Арнольд Бакс згадував, що перші враження чудові: щедра земля нагадала йому Деметру, грецьку богиню родючості, а оксамитове небо, повітря, сповнене п'янкими ароматами і пташиними співами, були наче ілюстрацією до «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» Гоголя. Але він був вражений ставленням господарів до простих людей. Зокрема дочка К. М. Скаржинської більше опікувалася хворими сільськими дітьми, аніж веденням домашнього господарства [33].

Одним з яскравих прикладів самовідданості К. М. Скаржинської стала передача власного музею міській думі. Цей акт великодушності свідчить про її глибоке прагнення служити суспільству та збагачувати культурну спадщину для майбутніх поколінь. Безкорислива передача музею, зібраного з великою любов'ю та старанням, підкреслює її відданість і турботу про людей.

Перед від'їздом за кордон К. М. Скаржинська вирішила подарувати свій музей Лубнам за умови, щоб «місто визнало її довічне право» на участь в організації та подальшому спрямуванні діяльності цього закладу, а також збудувало для музею спеціальний будинок. Однак міська дума не визнала можливим прийняти такий дар. Тому в 1906 р. меценатка вирішила долю музейного зібрання, передавши його в дарунок Полтавському земству, земському Природничо-історичному музею [29, с. 109-110].

К. М. Скаржинська була не лише видатною меценаткою та громадською діячкою, але й вмілою управителькою та господаркою. Її маєток славився своєю охайністю та доглянутістю, що відображало її уважне ставлення до деталей та любов до природи. Особливої уваги заслуговує її дендрарій, який вона створила у 1883 р. з великою турботою та знанням справи. Під керівництвом Скаржинської маєток став зразком господарської вправності та естетичної краси, що свідчить про її вміння ефективно організувати роботу та підтримувати високі стандарти у всьому, за що вона бралася.

Панський будинок в еkleктичному стилі з центральним двоповерховим і бічними одноповерховими корпусами розташовувався на подвір'ї, що власниками садиби було перетворено на квітник [1, с. 159].

Також спогади про деякі будівлі маєтку, зокрема будівлю музейного флігелю, збереглися у малюнках видатного українського графіка Г. І. Нарбути, чоловіка В. Г. Кир'якової, яка разом з сестрою виховувалася у родині Скаржинських [1, с. 159].

К. М. Скаржинська була яскравою особистістю, яка зробила значний внесок у розвиток суспільства завдяки своїй активній громадській діяльності. Її щедрі пожертви на освіту, включаючи фінансову підтримку та забезпечення шкіл навчальними матеріалами, свідчать про її турботу про майбутнє покоління, а також активна участь у численних виставках та громадських організаціях показує її відданість суспільним ініціативам та культурному розвитку.

3.2 Життя в еміграції. Відкриття прихистку для політичних емігрантів в Швейцарії Створення будинку сиріт для постраждалих від Балканських війн.

Після початку революції 1905 р. в Російській імперії К. М. Скаржинська вирішила передати колекції своєї музейної установи до Полтавського краєзнавчого музею. Після цього внаслідок нестабільної політичної ситуації в країні вона з сім'єю вирушає в еміграцію до Швейцарії.

Загальний опис проживання К. М. Скаржинської в еміграції міститься в радянських архівних джерелах Лубенського міського державного архіву. Там сказано: «На початку дев'ятисотих років до початку першої імперіалістичної війни вона жила в Швейцарії де за свідченнями, фінансувала інтернат для російських емігрантів-революціонерів в Лозанні чи в Цюриху, крім того вона надавала допомогу В. І. Леніну, за що нібито в подальшому отримувала персональну пенсію, але за що саме нам достовірно не відомо» [6, арк. 1].

Розглянувши більше детально її період життя в еміграції можна побачити що спочатку протягом 1905 р. вона проживала в Італії, а потім переїхала до міста Лозанна в Швейцарії. Про її життя в Швейцарії можна дізнатися з таємних доносів царської жандармеріїх «... Катерина Скаржинська яка проживає на віллі «PeupliemRasiar – sur - Pully» в кантоні Вод (Vaud) в Швейцарії близько 15 серпня звернулася до Швейцарської Федеральної влади з заявою про своє бажання створити яслі для сиріт греків, сербів, болгарів та турків вбитих під час останніх балканських війн» [11, с. 11].

Варто зазначити що Катерина Миколаївна Скаржинська не забувала опікуватися й про своїх співвітчизників. Вона безкорисно допомагала всім хто походив з Російської імперії незалежно від їхніх політичних поглядів. Для цих цілей вона арендувала віллу в Швейцарії на декілька років і приймала там емігрантів основна маса яких були або революціонери або бідні студенти.

В цілому вона витрачала багато грошей щоб підтримати бідних емігрантів з Російської імперії. Так, Скаржинська надала 2000 франків Женевській касі

взаємодопомоги політемігрантів, на які була придбана каретна майстерня для працевлаштування безробітних земляків. А у Лозанні був заснований робітничий будинок [11, с. 12].

Під час свого перебування в Швейцарії вона не забувала й про громадську діяльність. Про її тогочасні контакти відомо: «В 1909-1914 роках проживала в Швейцарії видавала журнал соціал-демократичного напрямку «За рубіжем» в якому співпрацювали С. Г. Петров (Скиталець), Ю. Д. Мартов, А. С. Мартинов та інші» [27, арк. 1].

Як бачимо перебуваючи в еміграції Катерина Миколаївна Скаржинська відзначається безкорислива підтримкою та допомогою російським емігрантам, що свідчить про її велику любов до своєї країни та бажання допомогти своїм співвітчизникам у складні часи, надаючи значну фінансову підтримку, а також організовуючи різноманітні ініціативи для полегшення їхнього перебування в еміграції. Крім того, вона залишалася активною в еміграційному громадському житті, видавала журнали і співпрацювала з відомими діячами свого часу. У своїй діяльності в еміграції вона продовжувала виявляти величезну енергію, відданість і самовідданість у служінні ідеям та співвітчизникам, що підтверджує її виняткову громадянську позицію та глибокий гуманізм.

3.3 Повернення на батьківщину життя в нових реаліях.

Після початку першої світової війни К. М. Скаржинська повертається зі Швейцарії на Україну і оселяється в помешканні у своєї доньки О. М. Климової. Катерина Миколаївна після продажу всього свого майна під час еміграції більше не була заможною людиною але не дивлячись на це вона все ще брала участь у громадському житті рідного краю.

Вона допомагає своїй доньці у справі перетворення Круглицького училища для дорослих на приватну вечірню гімназію зі спільним навчанням хлопчиків і дівчаток, прийомом єврейських дітей, створенням учнівських організацій,

листується з літераторами та митцями, відомою письменницею Л. О. Яновською, допомагає поетам-початківцям [34, с. 153].

Це демонструє, що навіть у скрутних обставинах Катерина Миколаївна залишалася активною та самовідданою громадською діячкою, яка постійно шукала можливості для допомоги і підтримки оточуючих.

Під час проведених років в еміграції вона надавала підтримку В. Леніну за що потім в 1923 р. почала отримувати персональну пенсію. Про отримання К. М. Скаржинською особистої пенсії від Радянської влади збереглися спогади одного з її знайомих. Він пише: «Почала вона отримувати пенсію в 1923 році. Листи Володимира Ільїча я особисто не бачив, але був при розмові її з її домашнім вчителем Кульжинським Сергієм Климентійовичем, під час якого він докоряв їй на її дурну звичку знищувати всі листи і що їй тепер (після смерті Володимира Ілліча) нічим доказати що пенсія була призначена особистим наказом Леніна» [4, арк. 32].

В кінці 1920-х р. на початку 30-х її особиста пенсія була скасована і Лубенська меценатка опинилася в скрутному становищі. Про останні роки злиденного життя видатної благодійниці відомо, що: «... Померла вона в дуже поганих матеріальних умовах, роки тоді були дуже тяжкі вона проживала в будинку номер 8 по вулиці Гоголя зі своєю старшою дочкою після смерті якої в 1932 році її взяв до себе зять, чоловік молодшої дочки, який дуже погано до неї відносився і не сказавши ні слова рідним помістив її в будинок для престарілих де вона померла через декілька днів» [4, арк. 32].

Про життя своєї бабусі Скаржинської також згадував і її онук Вадим Ігорович який народився у 1919 р. він писав: «... Катерина Миколаївна проживала в нашому будинку приблизно десь з 1919-20 років по 1926-28 роки. Це я кажу тому що, я це вже пам'ятаю. Ми з матір'ю пригадуємо що вона допомагала в прибиранні приготуванні їжі та іншому. Але Катерина Миколаївна все одно була під пильним контролем своїх дочок Наталії та Катерини [3, арк. 8]. З поданого уривку можна сказати що ця жінка не дивлячись ні на що до останнього поводи́ла себе гідно і вірила в світле майбутнє для себе та своїх дітей.

Завершальний етап життя К. М. Скаржинської був надзвичайно складним та несправедливим, що контрастує з її величезним внеском у громадське життя та благодійність протягом всього життя. Незважаючи на фінансові труднощі, вона продовжувала підтримувати освітні та культурні ініціативи. Останні роки її життя є прикладом великої несправедливості. Вона, яка присвятила своє життя служінню іншим і внесла значний вклад у розвиток культури та освіти, залишила цей світ у злиднях та без належної пошани в липні 1932 року. Її доля нагадує нам про важливість вшанування та підтримки тих, хто самовіддано працює на благо суспільства, навіть у найважчі часи.

ВИСНОВОК

Під час дослідження використана джерельна база та архівні матеріали дали виконати поставлену мету роботи. А саме висвітлити раніше невідомі аспекти з життя особи К. М. Скаржинської та дослідити розвиток одного з перших приватних музеїв. Були комплексно проаналізовані її напрямки громадсько-культурної роботи і визначені її досягнення.

Катерина Миколаївна Скаржинська була відомою меценаткою, активним громадським діячем та засновницею першого приватного музею в Україні. Її діяльність безумовно відіграла важливу роль в розвитку української культури та пробудженні національної свідомості. В кінці XIX століття українське населення переживало період національного відродження та гостро потребувало культурних установ і доступу до здобутків української культури. Внаслідок російської політики багато історичних пам'яток на території України перебували в занепаді, а велика частина з них неконтрольовано грабувалася. Благодійниця Скаржинська однією з перших надала поштовх українській культурі та зуміла захистити велику частину старожитностей організувавши приватний музей в Круглику. Лубенський приватний музей відзначився масштабною науково-дослідницькою діяльністю мав статут та власну видавничу діяльність. Статут музею мав прогресивні ідеї як на той час. Він забезпечував вільний доступ до знань кожному та безкоштовний вхід до музею. Варто згадати першого керівника музею Ф. І. Камінського який проводив численні археологічні розвідки на території Лубенщини. Саме він збагатив музей Скаржинської збірками предметів та допоміг організувати музей на ранніх його етапах.

Результатом роботи приватного музею в Круглику стало формування на його базі Полтавського обласного краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, який зараз відіграє центральну роль в культурі та історії на території Полтавської області.

Було проведено детальний аналіз її благодійницької та культурно-громадської діяльності на протязі всіх періодів її життя. Під час нього було з'ясовано, що формування культурно-освітніх поглядів К. М. Скаржинської

відбувалося на ранньому етапі її життя коли вона перебувала на Бестужевських курсах в Санкт-Петербурзі. Відомий російський критик В. В. Стасов прищепив їй любов до культури та історії про що вона неодноразово потім згадувала. Її життєвий шлях був доволі не типовим і відрізнявся від більшості її ровесниць благородного походження того часу. На відміну від більшості російського дворянства Катерина Миколаївна Скаржинська переймалася долею простого народу, що в подальшому переросло в значний культурний центр на Полтавщині.

Під час її періоду зрілого життя в Круглику, який починається з 1870-х років до 1905 року нею проводиться найплідніша робота за все її життя. Саме в цей період був заснований приватний музей, К. М. Скаржинська активно розвиває місцеву інфраструктуру зокрема за її сприяння була побудована одна з перших україномовних гімназій в Лубнах. Крім того вона фінансово підтримує знедолене населення.

Своїми діями К. М. Скаржинська створила позитивну динаміку змін на території Лубенщини. Завдяки активному впровадженні освіти та культури на цій території рівень життя та культури місцевого населення значно зріс. Про це свідчать численні спогади місцевих жителів.

Заключний етап життя К. М. Скаржинської був не менш насиченим. Під час перебування за кордоном вона постійно допомагала емігрантам землякам які тікали від політичних переслідувань царського уряду. Її допомога еміграції мала певний вплив на провідних емігрантів того часу.

В роботі також була визначена загальна роль та вплив громадської діячки Скаржинської на тогочасне культурне життя в Україні. Можна сказати, що культурно-освітня діяльність Скаржинської вражала професійністю та масштабністю по охороні історичних пам'яток.

Таким чином благодійниця змогла залишити значний слід в національній пам'яті українського населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

удзар М. М. З історії садибної культури України ХІХ сторіччя: маєток Скаржинських у Круглику під Лубнами як культурне явище. *Література та культура Полісся. Культура Полісся та України в історичному, філологічно-мистецькому контексті*. 2005. № 30. С. 159–165.

анцак Б. С. Виписки із місцевих та обласної газет з публікаціями статей Б. Ванцака про К. Скаржинську. 3 жовтня 1967 р. Архівний відділ Лубенської райдержадміністрації. Ф. 62. Спр. 508. 17 арк.

анцак Б. С. Скаржинського В. І., онука К. Скаржинської, зі спогадами про свою родину, з вдячністю за відродження пам'яті Скаржинської, направленням довідки про роботу Кульжинського, його звернення до відділу народної освіти, списку видань Скаржинської м. Київ. 4 січня 1968 р. Архівний відділ Лубенської райдержадміністрації. Ф. 62. Спр. 514 23 арк. Рукопис. текст.

анцак Б. С. Спогади різних осіб про сім'ю Скаржинських. 23 жовтня 1965 р. Архівний відділ Лубенської райдержадміністрації. Ф. 62. Спр. 493. 38 арк. Рукопис. текст.

анцак Б. С. Шепелюха М. А. уродженець с. Сазонівка (Скаржинівка), про володіння Скаржинських та географічне розміщення цього села. Архівний відділ лубенської райдержадміністрації. Ф. 62. Спр. 519. Арк. 1.

анцак Б.С. Левадного А., редактора газети «Ленінська зоря», Центральному музею ім. В.І. Леніна з проханням повідомити про зв'язок К. Скаржинської з революційним рухом. 27 жовтня 1965 р. Архівний відділ Лубенської райдержадміністрації. Ф. 62. Спр. 517. Арк. 1.

анцак Б.С. Стаття «Корни музею» надрукована в газет. «Киевлянин» від 13.08.1903 № 222. Копію зробив П. Лубенський. Архівний відділ Лубенської райдержадміністрації. Ф. 62. Спр. 502-а. 3 арк. Машинопис. текст.

анцак Б.С. Фотокопії документів про К. Скаржинську надіслані Центральним державним історичним архівом УРСР у м. Києві,

Центральним державним архівом Жовтневої Революції СРСР, Центральним державним історичним архівом за 26 листопада 1885, 23 листопада 1913 років. 17 лютого 1966 р. Архівний відділ Лубенської райдержадміністрації. Ф. 62. Спр. 494. 29 арк. Фотокопії.

ерещака В. М. Сторінки історії Лубенського краєзнавчого музею. *Збірник наукових праць. «Старожитності Посулля. 100 років Лубенському краєзнавчому музею імені Г. Я. Стеллецького (1918–2018)»*. 2018. С. 6–12.

ласенко І. О., Парасочка О. Г. Колекція культової дрібної металевої пластики Лубенського музею Катерини Скаржинської у збірці Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. *Збірник наукових праць. «Старожитності Посулля. Пам'яті С. К. Кульжинського*

апченко Є. А. Благодійна діяльність К. М. Скаржинської в Швейцарії в 1906-1913 роках. *Україна. Європа. Світ. Історія та сучасність* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ 3-4 груд. 2021 р. Київ, 2017. С. 11–13.

иря І. Подвижниці сучасного народного мистецтва. *Генеza полотняного літопису у творчості майстра народного мистецтва Олександри Великодної* : всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава 23 квіт. 2014 р. Полтава, 2014. С. 32–35.

оренко Л. І. Історико-культурна спадщина Лубенщини в українознавчих наукових дослідженнях Горенко І. І. С. 18-22.

оренко Л. І. Лубенщина в історичних та культурних пам'ятках ХХ–ХХІ століть (до 100-річчя від дня народження культурно-громадського діяча Горенка Івана Івановича). *Новітні дослідження культури і мистецтва: пошуки, проблеми, перспективи*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 18 трав. 2023 р. Київ, 2023. С. 129–132.

оренко Л. Лубенський краєзнавчий музей: історія, події, факти (до 35-річчя від дня пам'яті І. Горенка). *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2016. № 1. С. 51–54.

- рицаєнко О. П. Старожитності Посулля. Пам'яті С. К. Кульжинського
- яченко Т. М. Дрібочка на могилу Федора Камінського. *Збірник наукових праць. «Старожитності Посулля»*. 2016. С. 45–49.
- якун А. І., Гапченко Є. А. К. М. Скаржинська та музей української старовини в Лубнах: передумови й історія формування. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Історичні науки*. 2021. № 4. С. 27–33.
- льинская В. А. Скифы Днепровского лесостепного Левобережья (Курганы Посулля) : монографія. Київ : Наукова думка, 1968. 203 с.
- льченко О. Ю. Меценатство в персоналіях: видатне жіноцтво України (XIX — початок XX ст.). *Педагогічні науки*. 2009. № 1. С. 114–120.
- льченко О. Ю. Постать Катерини Скаржинської в розбудові національної освіти України (1854–1932 рр.). *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2016. № 4. С. 26–29.
- льченко О. Ю. Благодійність жінок: Катерина Скаржинська – сподвижниця національної освіти Лубенщини (1852-1932 рр.). *Педагогічні науки*. 2015. № 64. С. 103–109.
- ондратенко М. Д., Парасочка О. Г. Українська народна глиняна іграшка Лубенського музею К. М. Скаржинської у зібранні Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. *Збірник наукових праць. «Старожитності Посулля. Пам'яті С. К. Кульжинського (1867-1943)»*. 2017. С. 109–117.
- улатова І. М. Археологічні дослідження на території міста Лубни. *Збірник наукових праць. «Старожитності Посулля»*. 2016. С. 50–62.
- улатова І. М., Сидоренко О. В. Маловідомі факти до біографій С. К. Кульжинського і К. М. Скаржинської. *Збірник наукових праць. «Старожитності Посулля. Пам'яті С. К. Кульжинського (1867-1943)»*. 2017. С. 40–45.
- улжинский, С. К. Описание коллекции народных писанок. Вып. 1. С

альбомом из 33 хромолитографированных и 12 черных таблиц (всего 2 219 рисунков) : Лубенський музей К. М. Скаржинської : Етнографічний відділ. Вип. 1 Москва : Т-во Скоропечатни А. А. Левенсон, 1899. 176 с.

лубенський музей Катерини Миколаївни Скаржинської в селі Круглик Лубенського повіту Полтавської губернії. 1971 р. ДАПО. (Держ. арх. Полтавської області). Ф. 222. Оп. 1. Арк. 307.

арадько А. В. Освітня діяльність Лубенського повітового товариства піклування про народну тверезість. OSOBOWOŚĆ, SPOŁECZEŃSTWO, Люблін, 2017. С. 73–76.

істоленко І. О. Провідний науково-просвітницький і культурний центр Полтавщини початку ХХ століття. Полтавська вчена архівна комісія та її діяльність щодо створення музейної мережі в губернії. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2015. № 27. С. 99–117.

устовгар О. Видатна меценатка і музейниця з Полтавщини: до 170-річчя Катерини Скаржинської. *IPT*. URL: <https://irt.pl.ua/news/28734/> (дата звернення: 22.02.2023).

устовіт Т. П., Супруненко О. Б. Федір Камінський (1845-1891) наукова та епістолярна спадщина : видання / ред. кол. Г. П. Білоус та ін. Полтава

удинський М. Археологічні збірки Полтавського державного музею. Збірник, присвячений 35-річчю музею. Полтава, 1928. Т. 1. С. 29–62.

а

фргієнко Д. В. Меценатське подвижництво Катерини Скаржинської (1852–*рнівєрситету*. 2015. № 43. С. 151–154.

о

упруненко О. Б. Археологічні дослідження та зібрання Лубенського музею К. М. Скаржинської: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 1997. 24 с.

упруненко О. Б. Археологія в діяльності першого приватного музею

а

Т

України (Лубенський музей К.М. Скаржинської) : монографія. Київ-Полтава : Археологія, 2000. 392 с.

упруненко О. Б. Доля колекцій музею К. Скаржинської. *Збірник наукових праць. «Музеї. Меценати. Колекції».* Археологія. 2000. С. 9–18.

упруненко О. Б. З історії археологічних досліджень на Полтавщині : короткий нарис. Київ-Полтава : «Гротеск», «Археологія», 2007. 124 с.

упруненко О. Б. Сергій Климентійович Кульжинський: музейник, етнограф і педагог (до 150-річчя від дня народження). *Збірник наукових праць. Старожитності Посулля. Пам'яті С. К. Кульжинського (1867-*

упруненко О. Б. Федір Камінський першовідкривач українського палеоліту, археолог, музейник і педагог. Збірник наукових праць. «Старожитності Посулля». 2016. С. 4–22.

українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 10 т. / проф. Є. Онацький (голова) та ін. ; Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес: 1965. Т. 7. С. 1755.

ергик Н. Ю. Музейні видання кінця XIX – початку XX століття як носій культурної спадщини: ціна та цінність. *International scientific journal*

удря Є. С. Оранта нашої світлиці : розвідки й нариси з народознавства. Київ, 2011. 488 с.

ербань А. Л. Етнографічний епізод біографії Федора Камінського. *Збірник наукових праць «Старожитності Посулля».* 2016. С. 42–44.

ДОДАТКИ

Додаток А

Фотографія К. М. Скаржинської в молоді роки

Лубенський міський державний архів. Ф. 62. Спр. № 522. Арк. 1.

Додаток Б

Будинок Скаржинської у селі Круглик.

Лубенський міський державний архів. Ф. 62. Спр. № 524. Арк. 7.

Додаток В

Лубенська чоловіча гімназія заснована Скаржинською.

Д
ж
е
р
е
л
о

д
о
с
т
у
п
у

Додаток Г

Читальня в селі Круглику, збудована К. М. Скаржинською
(нині зруйнована).

Лубенський міський державний архів. Ф. 62. Спр. № 524. Арк. 6.

Додаток Д

Відомий археолог на Полтавщині та перший керівник приватного музею

Ф. І. Камінський у своєму кабінеті.

Д
ж
е
р
е
л
о

д
о
с
т
у
п

Додаток Є

Статут приватного музею Скаржинської складений Ф. І. Камінським.

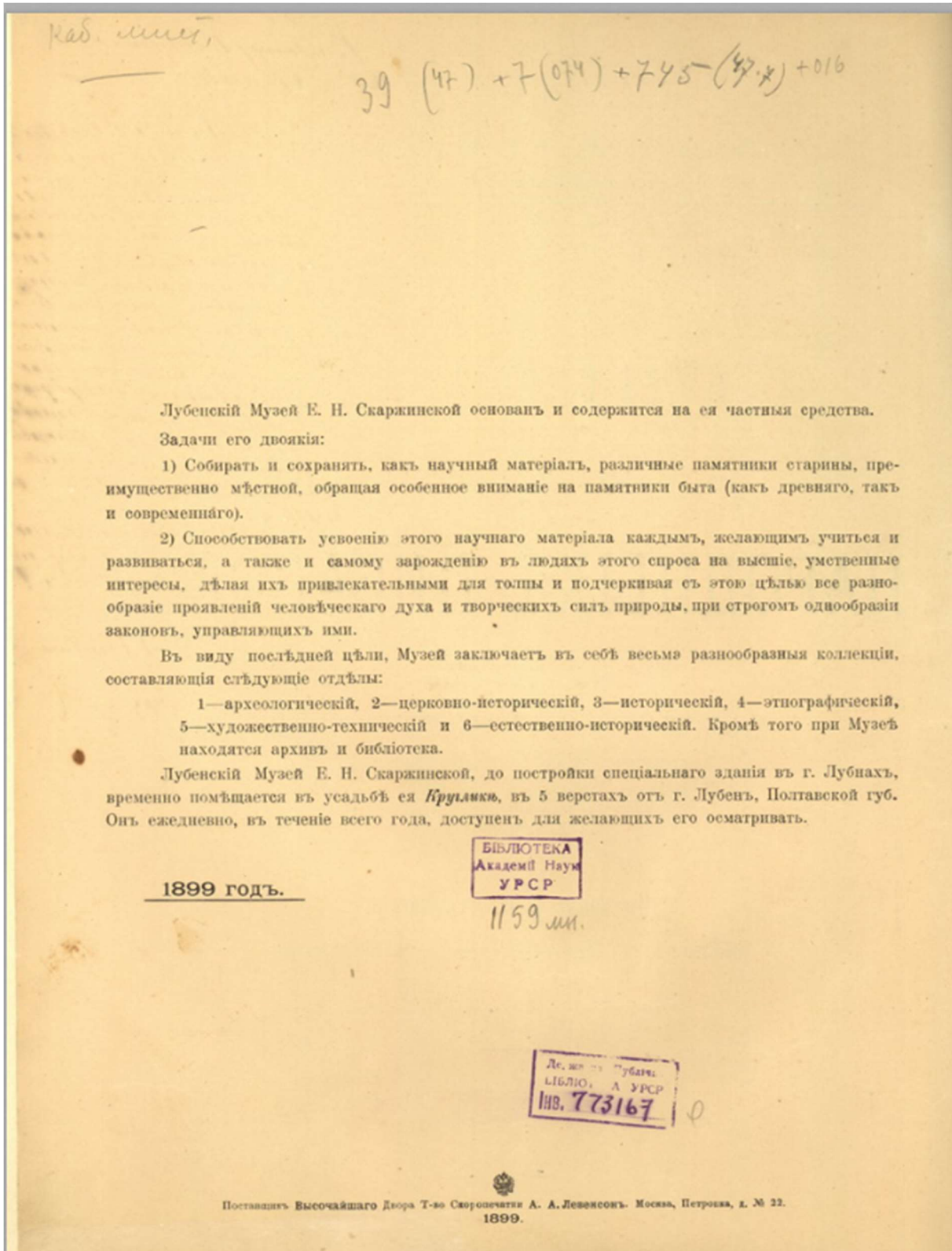

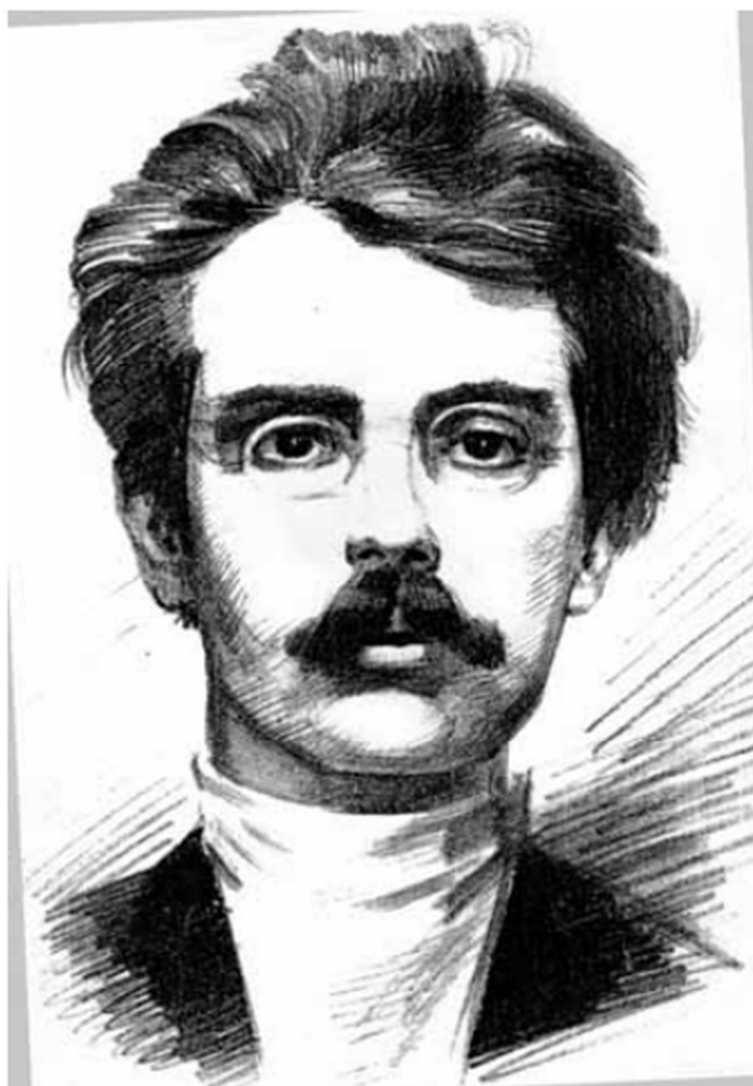
Фото з роботи С. К. Кульжинського «Описание коллекции народных писанок»

1899 рік [23, с. 1].

Додаток Ж

С. К. Кульжинський другий керівник музею в Круглику.

Портрет зі збірки І. В. Скаржинської.

Супруненко О. Б. Сергій Климентійович Кульжинський: музейник, етнограф і педагог (до 150-річчя від дня народження) [37, с.7].

Додаток 3

Експозиція «Музею К.М.Скаржинської» на мансардному поверсі будинку
Полтавського губернського земства. Фото І.Ц.Хмелевського. 1908 р.

Розділ IV. Археологічне зібрання музею К.М.Скаржинської.

Супруненко О. Б. Археологія в діяльності першого приватного музею України
(Лубенський музей К.М. Скаржинської) [36, с. 158].

Додаток И

К. М. Скаржинська в еміграції в Швейцарії кінець 1910-х років.

Лубенський міський державний архів. Ф. 62. Спр. № 522. Арк. 7.